

Impressies Libellenonderzoek in Zuid-Holland 1996

Kees Mostert

In 1996 heb ik mij, voor het derde achtereenvolgende jaar, in het Westen van het land beziggehouden met een onderzoek naar dichtheden van libellen. Omdat het tevens het laatste atlasjaar betrof heb ik veel aandacht besteed aan enkele matig bezochte en tamelijk oninteressante gebieden; zoals uitgestrekte droogmakerijen, Flakkee, de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. In dit stuk heb ik geprobeerd de meest opvallende bevindingen van 1996 op een rijtje te zetten. In tegenstelling tot het voorgaande voorjaar waren de eerste libellen dit voorjaar bijzonder laat. Door de lange en strenge winter en een groot aantal koele dagen in mei zelf, duurde het maar liefst tot 24 mei voordat ik de eerste Lantaarntjes *Ischnura elegans* en Variabele waterjuffers *Coenagrion pulchellum* in het veenweidegebied kon ontdekken. Pas nadat een paar warme dagen volgden, was vanaf 29 mei een sterke opleving zichtbaar en waren overal vliegende juffers te zien. Van de bekende populaties van Vuurjuffers *Pyrroshomma nymphula* kon ik dit jaar niets meer terugvinden. Toeval? Ondanks een groot aantal excursiedagen kon ik uiteindelijk slechts drie soorten voor mei noteren.

In de eerste helft van juni volgde een warme periode met veel zonnige dagen vol libellen, waarbij de zeer warme middag van 7 juni wel een heel opmerkelijke plaats inneemt (een dag die mij nog lang zal heugen). Ik was al libellen vangend en tellend in het duingebied van Meijndel terecht gekomen. Tijdens het tellen van transecten van 50 meter werd ik daarbij steeds lastig gevallen door een serie opvallend rode *Sympetrum*s, die al copulerend en ei-afzettend, hinderlijk lang mijn net wisten te ontwijken. Toen vervolgens ook nog enkele grote lichtbruine libellen met een helderblauwe vlek halverwege het lichaam ten tonele verschenen, en de temperatuur inmiddels van de tijd van het jaar een ongekennde hoogte bereikte van 30 graden C. werd het me even te veel. Wat was er toch aan de hand?! Het leek wel of ik in een mediteraan gebied vertoefde. En wat soorten betreft was dat lang nog niet zo'n gekke inval. De Zwervende heidelibellen *Sympetrum fonscolombii* bleken achteraf op datzelfde moment heel Nederland bezet te hebben, maar de zadellibellen *Hemianax ephippiger* bleven de enige waarnemingen van deze soort voor dit jaar (er zijn mij althans geen andere meldingen ter ore gekomen). Aangezien er nog een uitgebreide beschrijving volgt van deze waarnemingen hou ik het hierover verder beknopt.

Door de onverwachte drukte van deze exotische bezoekers, die waarschijnlijk samen met de vele distelvlinders en gammaultjes met een zuidelijke stroming naar Nederland zijn gevoerd, was een andere interessante waarneming bijna uit het oog verloren. Boven de waterwinplassen bij Meijndel bleken namelijk op verschillende plaatsen Glassnijders *Brachytron pratense* rond te vliegen (deze soort vormde sowieso de aanleiding om de duinstrook begin juni met een bezoekje te vereren). Eén van de glassnijders slaagde er zelfs in een onhandige Oeverlibel *Orthetrum cancellatum* in de vlucht bij zijn lurven te pakken en vervolgens met de beklagenswaardige tussen struiken te belanden, waar het in zeer korte tijd werd opgepeuzeld. Enkele dagen later kwam ik de soort ook tegen in het duingebied bij Katwijk, waar ook KD Dijkstra hem inmiddels had gevonden. Hij zag bovendien ook een Platbuik *Libellula depressa* boven de 'mooiste' plas in Berkheide.

Behalve de hierboven vermelde 'bijzonderheden' was midden juni sowieso een uitstekende periode om aan libellen te doen. Op veel plaatsen waren ongewoon hoge dichtheden van roodoogjuffers *Erythromma najas* en oeverlibellen *Orthetrum cancellatum* te zien. Op sommige plaatsen 'wolkte' het bijna van de roodoogjuffers en moest ik vaak overgaan tot het grovere schatwerk. Op 19 juni zag ik bijvoorbeeld 580 roodoogjuffers op een stukje van 300 meter, nota bene in de bebouwde kom van Den Haag! Van de Oeverlibel waren de hoge dichtheden vooral op langere stukken merkbaar, bijvoorbeeld 45 exemplaren op 500 m op diverse plaatsen in het veenweidegebied.

Door de plotselinge warme periode halverwege juni waren, na het koele voorjaar, waarschijnlijk veel meer libellen tegelijk aan het uitsluipen dan tijdens een 'normaal' voorjaar het geval is. Ook waren in deze periode reeds de eerste individuen van de Kleine roodoogjuffer *Erythromma viridulum* en de Bloedrode heidelibel *Sympetrum sanguineum* te zien (beiden 17 juni). In het rivierengebied vond ik eindelijk een aantal *Libellula fulva* in gebieden die ik reeds verschillende malen, eind april, midden mei en eind mei, zonder succes had bezocht. Ook vond ik hier voor het eerst een *Brachytron pratense*, nog altijd een zeer schaarse soort is in het westen van het land. Van Janus Verkerk hoorde ik dat de soort ook aanwezig blijkt te zijn in de moeilijk toegankelijke Esscheplaat langs het Hollands Diep. Hier waren ook diverse Platbuiken *Libellula depressa* gesignaleerd. Laatstgenoemde soort werd ook door Hugo v/d Wal op de Beningerslikken langs het Haringvliet gemeld. De platbuik lijkt dus in zeer kleine aantallen in de delta voor te komen. Of er echt sprake is van voortplanting zal de toekomst moeten leren.

Na 20 juni was de koek ineens even op, omdat een periode van koude, sombere en natte dagen volgde. Ook de juli-maand had wat dat betreft maar weinig te bieden; veel koele dagen, vrij krachtige zuidwestenwinden, veel bewolking en veel buien. In de spaarzame aardige dagen zag ik nog wel weer een aantal Keizerlibellen *Anax imperator* vliegen. Ook op onverwachte plaatsen, zoals boven sloten in steden en in grootschalige akkergebieden, maar daar was ik vorig jaar al aan gewend geraakt. Toch wel even goed kijken als je in een brede sloot, gevuld met krabbescheer, in het veenweidegebied bij Gouda een wijfje *Anax* eitjes zit afzetten langs een drijvende wortel van grote egelskop. Hoewel overal wel weer Kleine roodoogjuffers *Erythromma viridulum* opdoken boven de meest uiteenlopende sloten, bleven de dichtheden aanvankelijk ver

achter bij de situatie van vorig jaar. Wel was de soort nu ook met tientallen tegelijk doorgedrongen tot verschillende waterwinplassen in het duingebied (die vorig jaar nog grotendeels werden gemeden).

Tussen 16 en 22 juli was plotseling weer sprake van een mooie periode en werd met grote haast getracht wat Vroege glazenmakers *Aeshna isocetes* te zoeken. Dit leverde onder meer een waarneming op in de omgeving van Reeuwijk, waar een exemplaar langdurig boven een sloot met krabbescheer vloog.

Door de extreme droogte, die vooral in het voorjaar heerste, waren in het duingebied een groot aantal poelen droog komen te staan. En dan wel zo kurkdroog, dat de konijnen er hun holen graafden toen ik op zoek ging naar een eventuele uitgesloten Zuidelijke glazenmakers *Aeshna affinis* of Zwervende pantserjuffers *Lestes barbarus*. Na een lange vermoeiende dwaaltocht was wel duidelijk dat daar niets meer van over was. Althans, met uitzondering van één jonge *Lestes barbarus* in de valleien bij Hoek van Holland. Op Voorne is mogelijk een jonge Zuidelijke glazenmaker gezien, maar deze is nog niet bevestigd.

Augustus was over het algemeen een prima maand voor onderzoek naar libellen, hoewel het weer zo nu en wel onberekenbaar was, met name in de derde decade. Opvallend was dat ik begin augustus pas de eerste Paardenbijter *Aeshna mixta* zag rondvliegen. Vanaf midden augustus was de soort weer overal te zien, soms in losse groepen van tientallen exemplaren tegelijk. De hoogste dichtheid telde ik bij Goedereede; 27 exemplaren op 300 m (samenclusteringen in de namiddag buiten beschouwing gelaten).

Op veel plaatsen bereikten de aantallen Kleine roodoogjuffers *Erythromma viridulum* weer dichtheden die aan vorig jaar deden denken. In een vijver bij het Staelduinse Bos werd het maximum van 220 exemplaren op 50 meter geteld. Eindconclusie was dat de soort opnieuw op meer plaatsen was aan te treffen dan vorig jaar, maar dat de gemiddelde dichtheid toch wat lager was dan in de zonovergoten nazomer van vorig jaar. De soort was wel, na *Ischnura elegans*, opnieuw overduidelijk de meest talrijke soort in Zuid-Holland.

In de loop van augustus begon het aantal *Sympetrum*s weer aan te zwellen. Naast een stevige aanwas van Bloedrode heidelibellen *Sympetrum sanguineum* was ook de Steenrode *Sympetrum vulgatum* dit seizoen in opmerkelijke aantallen vertegenwoordigd. Op sommige plaatsen ook massaal copulerend en ei-afzettend, zoals Robert Ketelaar in het vorige nummer voor Noord-Holland beschreef. Mocht hij zich verbazen over libelloze stukken oever van 400 meter in het Noordhollandse, dan heeft Zuid-Holland blijkbaar nog veel meer te bieden op dat gebied; delen van Flakkee spanden wel de kroon, met gemiddeld één juffer per 1.2 km! Eind augustus doken hier en daar enkele Zwarte heidelibellen *Sympetrum danae* op; meestal tussen de *vulgatums* op braakliggende stukjes in randstedelijke gebieden.

Een aantal bezoeken in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden in de nazomer leerde mij dat de Blauwe glazenmaker *Aeshna cyanea* niet overal in Zuid-Holland een schaarse soort is. Hier vliegen toch wel regelmatig exemplaren, vaak rakelings langs bosjes of boven beschaduwde sloten en paden. Ook het aantal Bruine glazenmakers *Aeshna grandis* viel mij hier beslist niet tegen. Viervlekken *Libellula quadrimaculata* ben ik dit seizoen vrijwel niet tegengekomen buiten de duinstreek.

In de omgeving van Reeuwijk trof ik halverwege augustus op één dag maar liefst 15 Groene glazenmakers *Aeshna viridis* aan. Zoals het de soort betaamt vlogen de meeste dieren boven sloten die uitpuilden van de krabbescheer. Hoewel ze ook regelmatig boven rietvelden en velden met braakliggende ruigtes jaagden. Ik was vooral zo blij met deze waarneming omdat hieruit bleek dat het om een duidelijke populatie (met voortplanting) ging. In andere delen van Zuid-Holland moet je vaak een hele dag zoeken om hier en daar een enkel exemplaar tegen te komen.

Eind augustus bezocht ik opnieuw een groot aantal plaatsen in het duingebied om de situatie rond de Zwervende pantserjuffer *Lestes barbarus* nader te inventariseren. Bij Hoek van Holland werd ik daarbij verrast door een immense groep Geelvlekheidelibellen *Sympetrum flaveolum* die, gemengd met een aantal Bloedrode, beslag hadden gelegd op een van de voormalig vochtige duinvalleien. Hoewel ik eerst aan een trek golf dacht, ben ik daar achteraf aan gaan twijfelen. Buiten deze plek ben ik de soort namelijk in het geheel niet meer tegengekomen. Toch wel heel vreemd bij verdrifting. Toch voortplanting? Ik weet het niet. Wel weet ik dat enkele Zwervende

pantserjuffers *Lestes barbarus* toch kans hadden gezien de droogte te weerstaan; ik telde er nu 4 exemplaren. Ook kwam ik ze weer tegen in de Libellen-vallei bij Meyendel en enkele andere plaatsen in de omgeving (wel steeds in uiterst kleine aantallen).

In de loop van augustus en begin september ging het steeds meer opvallen dat sommige libellensoorten wel erg lang bleven doornvliegen. Zo kwam ik op 2 september nog tamelijke verse *Orthetrums* op diverse plaatsen tegen. Zo vroeg als sommige soorten waren begonnen, zo laat leken sommige soorten in het najaar door te vliegen. Begin september waren op het Eiland van Dordrecht in de door kwel gevoedde sloten verrassend hoge dichtheden aan Bloedrode heidelibellen *Sympetrum sanguineum* aanwezig. Bovendien was ook de Bruine glazenmaker *Aeshna grandis* hier een regelmatig geziene gast (in grootschalig akkergebied).

Op 5 september bulkte het duingebied van de *Sympetrums* en de Paardenbijters *Aeshna mixta*. In deze wigwar van *Sympetrums* zag ik keer op keer van die opvallend gele exemplaren, vaak met nog glimmende vleugels. Een korte blik van dichtbij was voldoende om te zien dat het hier om kersverse Zwervende heidelibellen *Sympetrum fonscolombii* ging. Ze hadden zich dus werkelijk voortgeplant, en nog wel binnen hetzelfde seizoen! Helaas kan ik dat niet zeggen van de zadellibellen, die na 7 juni van de aardbodem verdwenen leken.

Nadat in de tweede decade van september erg veel slecht weer optrad leek het libellenseizoen al spoedig ten einde. De kleine roodoogjuffers hielden het bijvoorbeeld al snel voor gezien. Na eindeloze regenpartijen volgden begin oktober toch nog enkele mooie dagen. Nog steeds blijken dan her en daar *Aeshna*'s en *Sympetrums* rond te vliegen, waaronder ook (in toenemende mate?) een aantal Bruinrode *Sympetrum striolatum*. Ook de Houtpantserjuffer *Lestes viridis* was tijdens deze late mooie dagen nog volop aanwezig. Het hoogste aantal bij deze soort per 50 m. betrof 20 exemplaren.

Ondanks het koele voorjaar, de ogenschijnlijk totaal lege droogmakerijen, kleigebieden en akkergebieden, de uitgeputte poelen in het duingebied, het regelmatig terugkerende 'lege hokken gevoel', het vaak onberekenbare weer in de nazomer, toch weer een grandioos libellen-jaar en een prima afsluiting van het atlasproject. Overigens ben ik er van overtuigd dat in ieder uurhok, hoe slecht dan ook, ten minste vijf soorten zijn aan te treffen (okay, met uitzondering van de Maasvlakte dan!).

Palamedesstraat 74
2612 AX Delft NL